

Kościół rzymskokatolicki w rzeczywistości polonijnej Estonii

Współcześnie szacuje się, że w Estonii zamieszkuje ok. 3 tys. osób mających w swoim rodowodzie związki z polskością¹. Przeprowadzony w 1995 r. spis ludności, ujawnił 2488 osób polskiej narodowości, co stanowiło 0,17% ogółu mieszkańców republiki; społeczność ta tworzy dziesiątą, co do wielkości mniejszość etniczną tego kraju². Zamieszkuje głównie w dużych aglomeracjach miejskich, m.in. w Tallinnie, Kohtla-Järve, Tartu, Narwie, Pärnu, Sillamäe³.

Polonię stanowią głównie potomkowie osiadłych tam Polaków w XIX i na początku XX w., przesiedleńcy, więźniowie łagrów oraz ludność napływowa z różnych części b. Związku Radzieckiego, szczególnie z Białorusi i Ukrainy. Ludność ta osiedlała się w Estonii najczęściej dobrowolnie, podejmując pracę zawodową bądź zawierając związki małżeńskie. W latach dziewięćdziesiątych nastąpiły ograniczenia dotyczące mniejszości narodowych; w lutym 1992 r. parlament estoński uchwalił ustawę o cudzoziemcach, nie przyznając praw obywatelskich nie-Estończykom. Wobec narastania różnych restrykcji w stosunku do ludności nie-estońskiej, wiele Polaków opuściła Estonię, udając się na emigrację do krajów zachodnioeuropejskich oraz różnych krajów b. Związku Radzieckiego. Uciążliwością społeczno-polityczną stała się nieznajomość języka estońskiego, należącego do grupy ugrofińskiej. Osoby zamieszkujące od wielu lat w tym kraju nierzadko znają potoczny język

¹ H. Kubiak, *Polacy i Polonia w ZSRR, kwestie terminologiczne, periodyzacja rozmieszczenie przestrzenne, szacunki ilościowe*, [w:] *Mniejszość polska i Polonia w ZSRR*, pod red. H. Kubiaka, T. Palecznego, J. Rokickiego, M. Wawrykiewicz, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 31; A. Patek, *Polacy w Rosji i ZSRR*, [w:] *Polonia w Europie*, pod red. B. Szydłowskiej-Cegłowej, Poznań 1992, s. 350; A. Chodubski, *Aktualne tendencje przemian zbiorowości polonijnych świata*, [w:] *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, Toruń 1994, s. 88; L. Wątróbski, *Polonia estońska. Rozmowa z Wiesławem Ogórkim radcą Ambasady RP w Tallinnie*, „Nowe Kontrasty” 1998, nr 3/51, s. 10.

² Rahvastikustatistika Teatmik 3/94. Eesti Statistikaamet, Tallinn 1996.

³ Por. „Biuletyn Stowarzyszenia »Wspólnota Polska«” 1995, nr 3–4, s. 23; P. Eberhardt, *Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej w Estonii*, „Czasopismo Geograficzne” 1999, nr 2, s. 131–142.

estoński, jednak Polonia estońska posługuje się najczęściej językiem rosyjskim. Udział Polaków znających język ojczysty wynosi 20% ogółu; 63,4% deklarowało język rosyjski jako ojczysty, a 16,6% określiło, że jest nim inny język⁴.

Społeczność polska w Estonii przywiązuje dużą wagę do wyznaniowości. Od czasów średniowiecza krzyżują się w tym kraju wyznania Kościołów Wschodu i Zachodu⁵. Kwestie wyznaniowe ujawniają specyficzny obraz struktury demograficznej Estonii. Zauważa się, że religia wywiera istotny wpływ na obyczaje i mentalność poszczególnych grup ludności, uzupełniając, wzbogacając oraz kształtując ich charakterystykę narodowościową współczesnej Estonii⁶. W tym kraju ponad 90% ludzi wierzących stanowią luteranie. Małe jest uczestnictwo wiernych w praktykach religijnych, co przejawia się też w liczbie zawieranych małżeństw (ok. 2000 rocznie), które od 1 grudnia 2001 r. nie wymagają dodatkowej rejestracji w urzędach państwowych⁷ oraz udzielanych chrztów⁸. Jest to w pewnym stopniu skutkiem 50-letniej ateizacji, która doprowadziła do indyferentyzmu. Obecnie podkreśla się wolność religijną.

Tabela 1. Struktura wyznaniowa w Estonii

Wyznanie	Udział
Luteranie	64,0%
Prawosławni (w tym starowiercy)	29,0% 7,5%
Katolicy	2,0%
Baptyści	1,5%
wyznawcy judaizmu	0,5%
Inne	3,0%

Źródło: J. Sozański, *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Warszawa 1998, s. 79.

Z danych przedstawionych w tabeli nr 1, wynika, że luteranizm jest dominującym wyznaniem. Ukształtowany w procesach społeczno-historycznych, wyznacza świadomość narodową Estończyków. Ład społeczny głoszony przez Kościół odpowiada mentalności estońskiej. Szacuje się, że ewangelików jest ok. 0,5 mln; wśród innych Kościołów i wspólnot protestanckich zaznacza się obecność baptystów,

⁴ Por. T. Stępczyński, *Polacy w świecie*, GUS, Warszawa 1992, s. 100–102; P. Eberhardt, op.cit.

⁵ Z. Szuba, *Katolicy obrządku łacińskiego i Polacy w ZSRR – stan obecny*, [w:] *Polacy w Kościele katolickim w ZSRR*, pod red. E. Walewandra, Lublin 1991, s. 269.

⁶ Por. P. Semka, *Wolność po estońsku*, „Życie” 1997, nr 77, s. 8–9.

⁷ „Nasza Polonia” 2001, nr 8.

⁸ J. Sozański, *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Warszawa 1998, s. 79.

metodystów i adwentystów. Znaczny odsetek ludności, głównie rosyjskojęzycznej stanowią prawosławni ok. 29%; regionalnie – starowiercy. Kościół rzymskokatolicki, gromadzący ok. 2% (tj. ok. 5 tys.) wiernych jest jedną z najmniejszych wspólnot wyznaniowych; nierzadko określa się go mianem „Kościół polski”, gdyż służy głównie polskiej i litewskiej diaspory. Polacy przywiązują dużą wagę do religii, która jest dla nich bliskim śladem polskości.

Od zarania pojawiania się Polaków w Estonii dało o sobie znać ich przywiązanie do wyznania rzymskokatolickiego, co wyraźnie zaznaczyło się w XVI w. po włączeniu południowej części Estonii do ówczesnej Rzeczypospolitej. W XIX w. Estonia podlegała organizacyjnie arcybiskupowi Mohylewa; dzieliła się na dwie parafie: rewalską (Tallinn) i juriewską (Tartu).

W XIX w. w praktyce życia religijnego Polaków występował wyraźny podział na ludzi bogatych, średniozamożnych i biednych. Bogaci zachowywali odrębność, występowali w roli filantropów, sponsorów Kościoła i parafii. Społeczność średniozamożna uczestniczyła w życiu religijnym nieregularnie, głównie z okazji świąt oraz obrzędowości rodzinnych. Ludność uboga najsilniej była przywiązana do życia religijnego. Związek z Kościołem uzależniony był od miejsca zamieszkania; rodziny zamieszkujące najbliżej świątyń były najsilniej z nim związane.

Po ogłoszeniu w 1918 r. niepodległości Estonii społeczność katolicką, szacowano na 0,5% ogółu ludności kraju; wśród niej znaczącą liczbę stanowili Polacy. Od 1922 r., przez trzy lata katolicy estońscy podlegali biskupowi w Rydze. 1 listopada 1924 r. utworzono samodzielną Administrację Apostolską Estonii, która początkowo dzieliła się na cztery parafie Tallinn, Narwa, Tartu, Valga; posiadały one własne kościoły oraz wspólną z Łotwą Nuncjaturę Apostolską. Od 1935 r. nastąpił podział na pięć kolejnych parafii Petseri, Pärnu, Viljandi, Rakvere, Kiviõli. Początkowo duszpasterzami byli niemieccy jezuici, a wśród nich był o. Edward Profitlich – administrator apostolski, późniejszy biskup. Wykazywał on życzliwość wobec Polaków; znał język polski, który poznał w czasie studiów w Kolegium Jezuickim w Krakowie. Estońskie czynniki oficjalne przychylnie odnosiły się do działalności Kościoła katolickiego⁹. Z katolicyzmem związane były różne warstwy społeczne, jednak najsilniej ludność z obszarów wiejskich.

W pierwszych latach niepodległości Estonii społeczność polska, zamieszkująca na jej terytorium, nie była wspierana przez duszpasterzy polskiego pochodzenia. Pierwszym księdzem Polakiem był o. Feliks Wierciński, jezuita z Gdańska, który przybył tam w 1924 r.; pracował w Pärnu i Rakvere. Od 1931 r. do pracy misyjnej w Estonii przybywali kapucyni, m.in. o. Antoni Stanisław Kraus z Krakowa oraz o. Lucjan Władysław Ruszała, który w latach 1934–1945 pracował w Dorpacie i Petseri¹⁰. W 1934 r. działalność duszpasterską w Tallinnie rozpoczął ks. Wincenty

⁹ R. Fyda, *Polonia w Estonii*, „Nasza Przyszłość” 1994, t. 81, s. 241–245.

¹⁰ T. Kraus, *Wspomnienia misjonarza z Estonii*, [w:] *Polacy w Estonii mówią o sobie*, pod red. E. Walewandra, Lublin 1997, s. 13, 18, 45; R. Guz, *Polacy w Estonii*, „Forum Polonijne” 1997, nr 3, s. 12.

Dejnis, z pochodzenia Polak, obywatel litewski; był on jedynym księdzem niezakonnikiem pracującym w Estonii¹¹. Działalność duszpasterska obejmowała całą społeczność katolicką kraju; Polonia czyniła starania o pozyskanie nowych księży z Polski. Wspierała ją w tym administracja apostolska, Kancelaria Prymasa Polski, gdzie mieściła się Centrala Duszpasterstwa Emigracyjnego oraz Poselstwo Rzeczypospolitej w Tallinnie. Wskazywano, że katolicyzm w Estonii związany jest z polskością, dlatego konieczny jest przyjazd księży z Polski; starania te były szczególnie wyraźne po 1936 r., kiedy przybywali tam do pracy polscy robotnicy sezonowi.

29 marca 1938 r. do pracy duszpasterskiej w Kiviõli przybyli ks. Aleksander Łuniewski z diecezji łomżyńskiej oraz brat zakonny Stefan Cieśla. Polski ksiądz był życzliwie przyjęty; jednak w swej pracy spotykał się z wieloma trudnościami, zwłaszcza finansowymi¹². Ks. Aleksander Łuniewski zorganizował w miejscowej szkole nauczanie religii, przygotował 10 polskich dzieci do pierwszej komunii świętej, działało kółko ministrantów, wspomagał prowadzenie drużyny harcerskiej. Wraz ze Stefanem Cieśłą przygotował w październiku 1938 r. pierwszą wizytę biskupa Edwarda Profittlicha; wówczas 33 osoby przyjęły sakrament bierzmowania¹³.

W grudniu 1938 r. do posługi duszpasterskiej w Estonii został skierowany ks. Stanisław Rut. W działalności duszpasterskiej w środowisku polonijnym dostrzegł on, że „Polacy łączą swój stosunek do Boga ze stosunkiem do księdza”¹⁴. Zauważał, że w niewielu domach znajdują się obrazy religijne, nierzadko brak jest krzyża; ofiarowywał wiernym pamiętki religijne przesyłane przez Stowarzyszenie Opieka nad Rodakami na Obczyźnie. Działało koło ministranckie, modlitwy różańcowej, powstawały małe chóry kościelne. Ks. Stanisław Rut wyrażał opinię „[...] wiele jest tutaj do zrobienia. Ludzie z natury są dobrzy, ale na sprawy religijne ogromnie obojętni”. Wiele wysiłku poświęcał dla pozyskania mężczyzn, którzy nie przychodzili do kościoła; „[...] obowiązku niedzielnego zupełnie nie pojmują, zresztą i gdzie mieli go poznać, kiedy na kazania i nauki nie uczęszczają może już od kilkunastu lat. Do nich trzeba podchodzić osobno, nieraz w trudnych warunkach i ciągnąc za kołnierz do Kościoła i Boga. Religia ich jest bardzo powierzchowna. Trzeba się z nimi obchodzić, jak z bańką mydlaną”¹⁵.

¹¹ Por. B. Kołodziej, *Duszpasterstwo i życie religijne Polonii*, [w:] *Polonia w Europie*, pod red. B. Szydłowskiej-Cegłowej, Poznań 1992, s. 136.

¹² *Nasi misjonarze wśród polskich wychodźców w Estonii*, „Głos Seminarium Zagranicznego” 1938, nr 3, s. 72–76; R. Fyda, *Emigracja polska w Estonii w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 1985, s. 69–72.

¹³ Z listu ks. A. Łuniewskiego, Kiviõli 21.10.1938 r., „Głos Seminarium Zagranicznego” 1938, nr 6, s. 186–187.

¹⁴ Por. List ks. S. Ruta, Kiviõli 15.02.1939, „Głos Seminarium Zagranicznego” 1939, nr 2, s. 54–56; B. Kołodziej, *Dzieje Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźstwa 1939–1948*, Poznań 1983, s. 140; F. Berlik, *Historia Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźstwa 1932–1939*, Poznań 1987, s. 288–189.

¹⁵ List ks. S. Ruta, Kiviõli..., s. 56–57, 90–92.

Życie religijne wspomagały siostry ze Zgromadzenia Misjonarek Świętej Rodziny, które pracowały w Estonii od 1933 r. Wśród nich były s. Maria Anajtis, s. Maria Chrzanowska, s. Aniela Olszewska, s. Marcelina Baranowska¹⁶. Podjęły one pracę wychowawczą w szkole, wspierały działalność chóralną oraz prowadziły akcje charytatywne w parafii¹⁷.

W 1939 r. ks. Stanisław Rut wraz z przedstawicielami czynników oficjalnych Rzeczypospolitej brał udział w przyjmowaniu transportów polskich robotników sezonowych na stacji granicznej w Valga. Dla przyjeżdżających rodaków odprawiał nabożeństwa połączone z krótkimi kazaniami oraz z informowaniem o warunkach miejscowych. Dzięki temu mogli lepiej odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Działalność ta spotkała się z aprobatą polskich władz konsularnych; „[...] inicjatywa ks. Ruta dodatnio wpłynęła na ogólne zachowanie się i postawy robotników zmęczonych podróżą i podekscytowanych perspektywą egzystencji w nowych warunkach”¹⁸.

Do września 1939 r. w polonijnym duszpasterstwie wspomagał ks. Stanisława Ruta, neoprezbiterianin ks. Paweł Kontny. Działalność ks. Stanisława Ruta nie ograniczała się tylko do obowiązków duszpasterskich, pracował społecznie w organizacjach polonijnych, zwłaszcza w związku górników w Kiviõli; organizował liczne spotkania, wykłady¹⁹.

W okresie międzywojennym religijność Polaków wyrażała się głównie poprzez uczestnictwo w nabożeństwach niedzielnych, uroczystościach świątecznych, takich jak: Wielkanoc, Boże Narodzenie, obrzędowości chrztów, ślubów, pogrzebów oraz przestrzeganiu podstawowych zasad zawartych w katechizmie i nauczanych przez duszpasterzy. Niektórzy Polacy, a zwłaszcza kobiety uczestniczyły w bractwach, chórach istniejących przy kościołach oraz komitetach parafialnych, które zajmowały się głównie sprawami materialnymi parafii. W komitetach uczestniczyli zwykle ludzie zamożni, cieszący się szacunkiem społecznym, najczęściej w podeszłym wieku, którzy poświęcali czas sprawom parafialnym oraz wydatnie wspierali zarówno materialnie jak i finansowo Kościół.

Zaangażowanie religijne Polaków w dużej mierze zależało od postaw i działalności duszpasterzy. W tym względzie wykazywali oni wielką ofiarność, docierali do mieszkań swoich rodaków, odwiedzali też katolików – przedstawiciele innych narodów. W latach trzydziestych ujawniła się duża religijność Polaków w Estonii. Wokół świątyń gromadzili się przedstawiciele różnych grup zawodowych²⁰.

¹⁶ R. Guz, op.cit., s. 12.

¹⁷ R. Fyda, *Emigracja polska...*, s. 74–76.

¹⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, nr zesp. 322, Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie [1915–1917, 1918–1939], sygn. 9653, emigracja polskich robotników rolnych do Estonii.

¹⁹ Por. List ks. S. Ruta do Potulic z 15.02.1939, „Głos Seminarium Zagranicznego” 1939, nr 2, s. 56–57; B. Kołodziej, *Dzieje Towarzystwa*, op.cit., s. 140; idem, *Kościół katolicki na ziemi gryfickiej. Ks. Stanisław Rut TChr (1910–1972) kapłan społecznik – organizator duszpasterstwa na Pomorzu Zachodnim*, „Ziemia Gryficka” 1993, nr 4, s. II–V.

²⁰ B. Kołodziej, *Działalność duszpasterska chrystusowców w Estonii*, [w:] *Polacy w Estonii*, pod red. E. Walewandra, Lublin 1998, s. 293–303.

Nowa rzeczywistość w obrazie życia duszpasterskiego zaistniała po wybuchu II wojny światowej. Polacy, zwłaszcza pracownicy sezonowi, opuszczali Estonię. Pozostał tam ks. Stanisław Rut oraz siostry zakonne, misjonarki Świętej Rodziny. W 1940 r. abp Edward Profithch przekazał ks. Rutowi administrację parafii w Rakvere, pozostawioną przez księży z Niemiec.

Ks. Stanisław Rut wraz z siostrami misjonarkami i wieloma Polakami powrócili 22 lipca 1945 r. do kraju. Posługę duszpasterską prowadził jedynie, kapucyn o. Antoni Stanisław Kraus, znany pod imieniem zakonnym jako o. Tadeusz²¹. W Estonii przebywał on przez 33 lata, w okresie 1931–1964; pracował jako proboszcz w parafiach w Valga, Narwie, Tartu. Dał się poznać jako duszpasterz oddany sprawom Kościoła i wiernych²². Po włączeniu Estonii do Związku Radzieckiego istniały tylko 2 parafie w Tallinnie i Tartu²³.

Po II wojnie światowej nastąpiło radykalne ograniczenie życia religijnego Polaków w Estonii. Było to konsekwencją laicyzacyjnej polityki państwa. W ramach repatriacji kraj opuścili liczni, zamieszkujący tam od wielu lat Polacy; ok. kilkuset pozostało w Tallinnie i Tartu²⁴.

Nową społeczność polską, która się tam pojawiła tworzyli Polacy, którzy przybywali z różnych części b. Związku Radzieckiego; wywodzili się głównie z ziem białoruskich i ukraińskich. Była to społeczność zateizowana, jej członkowie nierzadko prywatnie podkreślali swe przywiązanie do katolicyzmu. Okazjonalnie uczestniczyli w nabożeństwach kościelnych zarówno w świątyniach katolickich, jak i protestanckich oraz prawosławnych. Ożywienie w życiu Kościoła nastąpiło po 1956 r.; przybywali wtedy, m.in. byli członkowie Armii Krajowej, skazani na wieloletni pobyt w łagrach²⁵. Polityka laicyzacji powodowała, że i ta społeczność przestała uczestniczyć w życiu Kościoła. Uczestnictwo w nabożeństwach groziło nierzadko utratą miejsca pracy oraz różnymi utrudnieniami życia społeczno-bytowego. Istotny wpływ na zmianę takich postaw mieli Polacy przybywający tam z Polski w ramach porozumień o współpracy gospodarczej, naukowej i kulturalnej, którzy poszukiwali świątyń, by uczestniczyć w nabożeństwach i uroczystościach religijnych.

W latach dziewięćdziesiątych zarysowały się dalsze zmiany w tym względzie. Budząca się polskość wśród wielu rodzin, zamieszkujących w Estonii miała odbicie w ożywieniu religijności. Niektóre rodziny zaczęły odwiedzać świątynie i uczestniczyć w życiu religijnym. Ważnymi ośrodkami życia polonijnego stały się parafie katolickie. Wśród nich zwracała uwagę zwłaszcza parafia w Tartu; stała się ona oazą

²¹ Kronika Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu. Zapis z 6.08.1945 r., Archiwum Towarzystwa Chrystusowego, sygn. KR II.

²² Por. T. Kraus, op.cit., s. 13–56.

²³ Z. Szuba, op.cit., s. 270; I. Szirkowicz, *Společnosť polska w Estonii*, „Biuletyn Stowarzyszenia »Wspólnota Polska«” 1995, nr 9, s. 24.

²⁴ M. A. Koproński, *Polacy w kraju Estów*, „Nowe Kontrasty” 1996, nr 2/26, s. 13–16.

²⁵ T. Kraus, op.cit., s. 47.

życia polonijnego. Przy Kościele utworzono szkołę podstawową prowadzoną m.in. przez marianów przybyłych z Polski²⁶. Szkoła cieszyła się uznaniem, posiadała autorski program nauczania; na zajęcia uczęszczały także dzieci wyznania ewangelickiego; w każdej klasie prowadzona była systematyczna katecheza. Odbywały się tam zajęcia z języka polskiego; nauczycielem był tam lektor języka polskiego Wydziału Sławistyki Uniwersytetu w Tartu Henryk Lewandowski.

Do 1998 r. w Estonii pracowali głównie polscy duchowni zakonni; w parafii w Tallinnie i Pärnu marianie ks. Zbigniew Piłat²⁷ i kleryk Grzegorz Senkowski oraz dominikanie o. Ludwik Grabarczyk²⁸ i o. Augustin Prokop – Czech znający język polski; parafie w Tartu i Valga obsługiwali franciszkanie o. Hugon Prohoń i o. Augustyn Loska. Wyjazd marianów i ograniczenie działalności polskich duchownych do parafii w północnej części kraju pozbawiło Polaków w Tartu i Valga coniedzielnego kontaktu z językiem polskim²⁹.

Obecnie w Estonii istnieje siedem parafii rzymskokatolickich: Tallinn, Tartu, Pärnu, Valga, Ahtme, Narwa, Sillamäe oraz punkty dojazdowe w Kiviõli, Sompa, Kohtla-Järve, Rakvere³⁰. Obraz życia zależy w dużej mierze od osobowości kapłanów; w znaczącej większości są to Polacy. Posługę duszpasterską w parafiach w Narwie i Sillamäe spełnia franciszkanin o. Hugon Prochoń³¹, przy współpracy diakona Grzegorza Senkowskiego oraz sióstr felicjanek, w których domu odbywają się spotkania Polaków³². Parafie w północno-wschodniej części kraju, tj. Ahtme wraz z punktami dojazdowymi w Kiviõli, Sompa, Kohtla-Järve, Rakvere obsługiwane są przez franciszkanina o. Augustyna Loskę³³. Parafią w Valga zajmuje się o. Czesław Mikszto, który dojeżdża z Łotwy; parafią w Tartu o. Miguel Angel Arata. W kościele parafialnym pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tallinnie pracują Alfonso di Giovanni oraz Jim Starasinich; wspierają ich dominikanie o. Jacek Szpręglewski, o. Damian Skowron, o. Igor Gawrilczyk oraz o. Włodimir Gussev. Klasztor św. Brygidy w Piritla obsługuje Estończyk, emerytowany doktor bibliistyki o. Velio Salo. Duszpasterzem parafii w Pärnu jest Alfonso di Giovanni.

Od 15 listopada 2001 r. Administratorem Apostolskim w Estonii jest nuncjusz apostolski na Litwę, Łotwę i Estonię abp Peter Stephan Zurbriggen; zastąpił on abp

²⁶ A. Mak, *Biało-czerwono nad Dorpatem*, „Nowe Kontrasty” 1996, nr 6, s. 18.

²⁷ T. Kärmas, *Pożegnanie z proboszczem*, „Nasza Polonia” 1998, nr 8.

²⁸ „Nasza Polonia” 1998, nr 8.

²⁹ Por. Z. Piłat, *Duszpasterstwo polskie w Estonii dzisiaj*, [w:] *Polacy w Estonii*, pod red. E. Walwandra, s. 285; J. Lewandowski, *Polaków w Estonii przeszłość, terażniejszość i perspektywy*, [w:] *Przeszłość, terażniejszość i przyszłość Polaków na Wschodzie*, pod red. M. Szczerbińskiego, T. Wolczy, Gorzów Wielkopolski 2001, s. 313.

³⁰ Por. G. E. Senkowski, *Katolicka diaspora w Estonii*, „Tygodnik Powszechny” 1996, nr 43, s. 10; *Katoliku Kiriku kalender 2000 Juubeli aasta*.

³¹ <http://www.misje-ofm.org.pl/gdzie/kto/prohon.htm>

³² „Nasza Polonia” 2001, nr 7, 10.

³³ *Ibidem*, 1998, nr 4; „Głos” 1998, nr 22; <http://www.misje-ofm.org.pl/gdzie/kto/loska.htm>.

Josefa Endera i abp Justo Mullor Garcie³⁴. Attaché administracyjnym – wikariuszem generalnym jest Philippe Jourdan. W Estonii funkcjonują też trzy zakony żeńskie: felicjanki, brygidki oraz misjonarki miłości. Sióstr zakonnych jest trzynaście, wśród nich pięć Polek³⁵.

Kościół rzymskokatolicki w Estonii jest jedną z najmniejszych wspólnot religijnych w tym kraju; jego wielonarodowościowy charakter obejmuje Polaków, Litwinów, Białorusinów, Węgrów, Łotyszy, Rosjan i Estończyków. Najliczniejszą grupę stanowią Polacy. Sprzyja to określaniu Kościoła mianem „polski”. Księża wyrażają opinię, że duszpasterstwo w języku polskim sprzyja umacnianiu polskości, jednak działalności Kościoła nie można zamykać w tym wymiarze. Dostarcza to pretekstów do formułowania zarzutów dotyczących polonizacji³⁶. Dlatego też we wszelkich inicjatywach podejmowanych przez duszpasterzy ujawnia się szczególna ostrożność, by nie powstało wrażenie narzucania czegokolwiek siłą lub, że wprowadza się obce tradycje, np. polskie.

Polonia estońska ujawnia słabą znajomość języka estońskiego, dlatego też Kościół staje się miejscem, w którym odnajduje się zrozumienie i motywację do podejmowania nowych wyzwań. Społeczność ta przejawia postawy gościnności, otwartości i ofiarności w pomocy innym. Sprzyja to poczuciu bezpieczeństwa, które nierzadko ofiarowywane jest polskim duszpasterzom.

Kościół katolicki, będący jedną z najważniejszych instytucji cementujących polskościę poza granicami kraju, jest istotnym łącznikiem między wychodźcami a krajem, jest tzw. instytucją ojczyźnianą, od której wychodźcy oczekują zorganizowanej pomocy³⁷. Jednak ponadpółwieczna ateizacja ukształtowała postawy swoistego oporu wobec religii. Odradzanie się religijności w istotnej mierze zależy od aktywności duszpasterzy, podejmujących się tego zadania.

Polskie duchowieństwo pracujące w Estonii cieszy się zaufaniem nie tylko Polaków, ale też katolików innych narodowości oraz szerokich kręgów społeczności estońskiej³⁸. Duszpasterze starają się docierać wszędzie tam, gdzie zamieszkują Polacy i służyć im pomocą duszpasterską, jak i nierzadko organizacyjną.

Podstawową komórką życia polonijnego jest ośrodek duszpasterski, zwany najczęściej polską parafią bądź misją³⁹. Jego zadaniem jest przekazywanie Bożego objawienia, organizowanie kultu, kształtowanie postaw moralnych, łączenie poszczególnych ludzi w jeden Kościół oraz prowadzenie działalności edukacyjnej, narodo-

³⁴ „Nasz Czas” 2001, nr 2.

³⁵ Z. Piłat, op.cit., s. 286.

³⁶ Ibidem, s. 290–291.

³⁷ Z. Paszkowski, *ABC Polonii świata*, Michigan 1985, s. 103–198.

³⁸ Por. C. Tynna [R. Dzwonkowski], *Polacy w Estonii*, „Kultura” (Paryż) 1980, nr 12, s. 67–72; J. L. Gadacz, *Polscy kapucyni w Estonii*, „Kultura” (Paryż) 1981, nr 3, s. 80–81.

³⁹ Por. E. Walewander, *Polskie parafie i misje katolickie na obczyźnie*, [w:] *Rada Porozumiewawcza Badań nad Polonią. Rozprawy i Studia*, t. 1: *Dzieje drugiej Wielkiej Emigracji w latach 1939–1990*, pod red. M. Szczerbińskiego, T. Wolszy, Gorzów Wielkopolski 2000, s. 57–69.

wej, opiekuńczej, asekuracyjnej, rozrywkowej⁴⁰. Realizacją tych zadań zajmują się księża, co m.in. wyznacza tradycja. Ważne znaczenie mają również ich przymioty, jak: poświęcenie się służbie rodakom, wyższe wykształcenie, umiejętności organizacyjne, przygotowanie do służby misyjnej. Księża są przywódcami funkcjonalnymi parafii w zakresie życia religijnego, duchownego, intelektualnego i moralnego. Z uwagi na specyficzną rolę parafii na wychodźstwie, jawiącej się jako substytut ojczyzny, księża podejmują się roli przywódców życia narodowego oraz społeczno-kulturalnego. Najczęściej duszpasterze prowadzą działalność w tzw. parafiach personalnych, gdzie wokół duszpasterzy niosących posługę skupiają się Polacy. Parafie te spełniają ważną rolę; z jednej strony są one oazą prawdziwej polskości, konsolidacji polonijnej, patriotyzmu; z drugiej zaś wskazują na bliskość ich położenia od ich miejsca zamieszkania, a tym samym możliwość częstego uczestnictwa w życiu religijnym, na poczucie wspólnoty lokalnej z najbliższymi sąsiadami uczestniczącymi w życiu tych parafii. Zaznacza się, że tam gdzie nie ma na stałe księdza, wspólnota parafialna się nie powiększa. Duszpasterze nierzadko wychodzą poza ramy swego środowiska lokalno-parafialnego i aktywizują się w działalności polonijnej⁴¹. Starają się docierać wszędzie tam, gdzie zamieszkują Polacy i służyć im pomocą duszpasterską jak i nierzadko organizacyjną. Wokół Kościoła skupiają się ludzie średnio zamożni i biedni. Niedzielne i świąteczne msze pełnią funkcje – obok religijnych – też integracyjne, konsolidują polskość.

Działalność duszpasterzy ma głównie charakter misyjny. Duchowni stali się animatorami życia społeczno-kulturalnego, włączyli się w budowę i odbudowę kościołów i domów modlitwy; w ich działalności istotne miejsce zajmuje odbudowa tradycji narodowych, symboli. Społeczność polonijna oczekuje od nich pomocy w rozwiązywaniu problemów socjalno-bytowych. Najstarsze pokolenie Polaków wykazuje znaczące przywiązanie do religii, zachowuje pamięć o wierze przodków, jednak nie zawsze jest w stanie zaakceptować obrzędowość, którą realizują duszpasterze, oczekuje odprawiania nabożeństw zgodnie ze znaną im tradycją. Kontrowersje budzi problem językowy; księża pragnąc sprostać wszystkim wierzącym starają się odprawiać nabożeństwa w językach zrozumiałych dla całej wspólnoty wyznaniowej, m.in. estońskim, rosyjskim, polskim, białoruskim, ukraińskim; rzeczywistości tej nie chcą zaakceptować liczni Polacy, uważając, że w Kościele polskim powinno odprawiać się nabożeństwa tylko w języku polskim⁴². W parafiach w Tallinnie

⁴⁰ P. Taras, *Parafia polonijna jako instytucja duszpasterska i problemy wynikające z jej struktury i funkcji*, „Studia Polonijne” 1979, t. 3, s. 79–85; W. Prężyna, *Osobowe kwalifikacje przywódców grupy społecznej (etnicznej)*, „Studia Polonijne” 1983, t. 5, s. 45–59.

⁴¹ J. Turowski, *Aspekty socjologiczne przywództwa w polskiej grupie etnicznej*, „Studia Polonijne” 1983, t. 5, s. 35–36; *Liczy się każdy człowiek. Z ks. Zbigniewem Piłatem MIG, proboszczem parafii pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tallinnie, rozmawia ks. G. E. Senkowski*, „Tygodnik Powszechny” 1996, nr 43, s. 10.

⁴² Por. L. Wątróbski, *Polacy w Estonii. Rozmowa z Tatianą Danilewicz-Muna – prezesem Związku Polaków w Estonii*, „Nowe Kontrasty” 2000, nr 5/7, s. 20.

i Tartu, msze odprawiane są po łacinie oraz w językach polskim i estońskim. W pozostałych parafiach znaczące miejsce zajmuje język rosyjski, zwłaszcza podczas głoszenia homilii i katechez do grup wiernych różnych nacji.

Uczestnictwo w nabożeństwach religijnych w języku polskim ujawniają głównie ludzie starsi, w tym znaczącą większość stanowią kobiety. Współcześnie, przez tzw. pokolenie ludzi w wieku średnim instytucje religijne traktowane są jako podmiot życia politycznego i nie chcą się z nimi identyfikować; obca jest im tradycja obrzędowości urzeczywistniana przez Kościół rzymskokatolicki. Czynione są starania wychowawcze, kształtujące dzieci w świadomości religii katolickiej, przejawia się to w uczestnictwie dzieci w katechezach, nabożeństwach itp. Nauczanie katechetyczne ogranicza się do bezpośredniego przygotowania do przyjęcia świętych sakramentów; przygotowuje się dzieci do spowiedzi świętej i przyjęcia I Komunii świętej⁴³. Organizowane są także roczne wspólne katechezy dla młodzieży i dorosłych. W okresie wakacyjnym organizowane są dla dzieci letnie obozy rekreacyjne.

Pokolenie młodych Polaków zwykle odnosi się do spraw wyznaniowych koniunkturalnie; uczestnictwo w życiu Kościoła i parafii traktuje jako dodatkowy obowiązek, ciężar⁴⁴. Nierzadko młodzież szkolna i studencka poprzez duszpasterzy poszukuje związków z krajami zachodnioeuropejskimi, do których zalicza też Polskę. Od duszpasterzy oczekuje się pomocy w organizacji wyjazdów pielgrzymkowych, promocyjnych w zakresie twórczości kulturalnej i artystycznej. W znacznej mierze duszpasterze spełniają te oczekiwania. Często są to ludzie młodzi, pełni entuzjazmu, aktywności duszpasterskiej i społeczno-kulturalnej.

Obecnie obserwuje się zmniejszającą liczbę wiernych uczestniczących w życiu Kościołów i parafii. Społeczność polska aktywizuje się okazjonalnie, np. w dniu 10 września 1993 r. podczas dziesięciogodzinnej wizyty papieża Jana Pawła II w Tallinnie⁴⁵. Papież podkreślał konieczność ciągłości dialogu ekumenicznego. Zwracając się do społeczności polskiej w języku ojczystym powiedział: „Moi drodzy, dzisiaj jesteście małym płomykiem, ale dzięki Łasce Bożej możecie się stać płonąca pochodnią, niosąca światło Ewangelii i ciepło waszej wzajemnej miłości i przyjaźni wszystkim rodakom. Pielęgnujcie tę przyjaźń zwłaszcza wobec braci w wierze, a w sposób szczególny wobec tych, którzy są trwale zaangażowani w dzieło zjednoczenia chrześcijan”⁴⁶. Strona estońska nadała wizycie charakter oficjalny; gościa podejmował prezydent kraju Lennart Meri.

Polonia estońska w życiu religijnym uzewnętrznia najistotniejsze ogniwa obrzędowości, m.in. w zakresie chrztów, ślubów i pogrzebów oraz podtrzymywania tra-

⁴³ Por. „Nasza Polonia” 1997, nr 12; 1999, nr 6; 2000, nr 6.

⁴⁴ Por. *Odrodzenie Kościoła katolickiego w byłym ZSRR. Studia historyczno-demograficzne*, pod red. E. Walewandra, Lublin 1993.

⁴⁵ „Gazeta Wyborcza” 1993, nr 199; G. Polak, *Papież u Bałtów*, „Gazeta Wyborcza” 1993, nr 207; idem, *Dialog i ekumenizm*, „Gazeta Wyborcza” 1993, nr 213; K. Baszczuk, *Kościół musi być jeden. Podróż apostołska Jana Pawła II do Estonii 10 września 1993 r.*, „Misyjne Drogi” 1994, nr 2, s. 22–23.

⁴⁶ K. Baszczuk, *Kościół musi...*

dycji i zwyczajów towarzyszących świętom Bożego Narodzenia i Wielkiejnocy; obserwuje się także przyjmowanie lokalnych oddziaływań kulturowych. Wiara jawi się jako rodzinna relikwia, przekazywana z pokolenia na pokolenie. Współcześnie jednak dostrzega się jej hermetyczny charakter, zamykający społeczność polską w stereotypie Polak-katolik⁴⁷.

Wydaje się, że w perspektywie kolejnych lat ważne miejsce będzie zajmowało młode pokolenie, posługujące się językiem estońskim, posiadające ustabilizowaną sytuację materialną, wyrażające zainteresowanie poznaniem ojczystej kultury i języka.

W życiu polskiej diaspory w Estonii ważną rolę pełni Kościół rzymskokatolicki. Nierzadko nawet utożsamia się pojęcia „naród” i „Kościół”. Polacy na wychodźstwie otoczeni są opieką duszpasterską; istniejące struktury organizacyjne Kościoła to głównie misje katolickie⁴⁸. Kościół jest nosicielem nie tylko wartości religijnych, ale również narodowych i ogólnoludzkich. W świątyniach duchowieństwo stara się tworzyć transpozycję życia parafialnego typowego dla Polski; dążeniem duszpasterstwa jest tworzenie przy parafiach części Polski na obczyźnie. Jednak „Polonia parafialna” opiera się na krzewieniu „starych wartości” i w małym stopniu uwzględnia przemiany cywilizacyjne; nie pozwala na konfrontację wartości polskich z innymi, a zwłaszcza typowymi dla miejsca osiedlenia. Powoduje to, że Polak nie jest na obczyźnie symbolem nowoczesności i atrakcyjności. Uczestnictwo w ramach parafii zapewnia ciągłość życia polonijnego; inne struktury organizacyjne mają charakter efemeryczny, ich aktywność i działalność zależy od przywódców, elit polonijnych oraz przede wszystkim od społeczności, która jest w stanie poświęcić czas dla wspólnoty.

Polacy są silnie przywiązani do tradycji; mimo uleganiu procesowi asymilacji pozostają wierni obrzędowi świąt religijnych i życiu rodzinnemu; nie chcą być nosicielami etykiety: niewierzący. Przy Kościołach skupia się pokolenie ludzi w wieku średnim i starszym. Pokolenie te najpełniej identyfikuje się z typem stosunków społecznych zwanych gettem narodowościowym. Kościół dla wielu Polaków na obczyźnie jest synonimem kraju przodków.

Polonia estońska w aspekcie religijności stanowi typową społeczność polską zamieszkująca we Wspólnocie Niepodległych Państw. Uczestnictwo w życiu religijnym jest swoistym zachowaniem manifestacyjnym; zdeterminowane jest ono polityką państwa. Polacy różnią się w tym względzie od innych narodów zamieszkujących w krajach b. Związku Radzieckiego, ale też różnią się od Polaków mieszkających w diasporze świata.

⁴⁷ Por. *Odrodzenie Kościoła katolickiego...*

⁴⁸ B. Kołodziej, *Duszpasterstwo i życie religijne Polonii*, [w:] *Polonia w Europie*, pod red. B. Szydłowskiej-Cegłowej, Poznań 1992, s. 117–146.

* * *

Obraz Kościoła rzymskokatolickiego w rzeczywistości polonijnej Estonii ujawnia następujące spostrzeżenia:

- w życiu polskiej diaspory w Estonii ważną rolę pełni Kościół rzymskokatolicki; nierzadko utożsamia się pojęcia „naród” i „Kościół”;
- działalność duszpasterzy ma głównie charakter misyjny;
- społeczność polska w Estonii przywiązuje dużą wagę do wyznaniowości;
- uczestnictwo w nabożeństwach religijnych ujawniają głównie ludzie starsi, w tym znaczącą większość stanowią kobiety;
- ważnymi ośrodkami życia polonijnego stały się parafie katolickie. Duchowni stali się animatorami życia społeczno-kulturalnego.